

2. UMÝVANIE NÔH UČENÍKOM

(Ján 13,1-20; Pseudo-Bonaventúra)

*

Počas *Poslednej večere* po Judášovej zrade vstal Ježiš od stola a zostúpil s učeníkmi do inej miestnosti. Zložil vlastné rúcho, vzal zásteru a opásal sa. Potom nalial vodu do umývadla (hebr. sir rahas), začal umývať učeníkom nohy a utierať zásterou, ktorou bol opásaný. Tak prišiel až k Petrovi, ten mu však povedal: Pane, Ty mi umývaš nohy? Ježiš mu odpovedal: Čo ja robím, teraz ešte nechápeš, ale potom pochopíš...Ak ťa neumyjem, nebudeš mať podiel so mnou. Peter povedal: Pane, tak potom nielen nohy, ale aj ruky a hlavu mi umy! Keď takto všetkých očistil, okrem svojho zradcu, obliekol si opäť svoje rúcho a povedal im: Dal som vám príklad, aby ste aj vy robili, ako som ja urobil vám.

Práve táto scéna Petrovho vzpierania a nepochopenia Ježišovho činu je vždy zobrazovaná. Podľa evanjelistu Jána umýval Kristus nohy apoštolom vo veľkej hornej miestnosti domu (údajne išlo o dom sv. Marka alebo dom jeho rodičov; podľa legendy večera bola v dome, ktorého základy stáli na mieste hrobu kráľa Dávida). Podľa neskoršej tradície (Pseudo-Bonaventúra) zišiel Kristus o poschodie nižšie, do miestnosti na prízemí, preto často zobrazovanej s výhľadom do záhrady (Tintoretto). V prvom, základnom obrazovom type Kristus umýva nohy Petrovi, v druhom Peter umytie odmieta, ukrýva si nohy, pričom gestom môže žiadať umytie hlavy. Zatiaľ čo v ilumináciách raného stredoveku Kristus stojí v postavení toho, kto odpúšťa hriech, od 11. storočia na znak pokory kľáči pred apoštolom alebo sedí na stolčeku. Okolo pása má ovinuté ľanové plátno, prípadne ešte vždy drží v ruke utierku. Aj keď v evanjeliách Kristus umýval nohy všetkým apoštolom, umelci zobrazovali vždy iba umývanie Petra. Apoštol je zachytený bez atribútu, ako sedí na stoličke. Má svoj typický výzor, širokú tvár, krátku bradu, kučeravé vlasy a lysinu na temene. Minimalizovanú verziu tvoria postavy Krista a Petra (ranokresťanské sarkofágy 3.-4.st.). Neskôr sú zobrazovaní aj ostatní apoštolí, väčšinou všetci dvanásť, dokonca aj Judáš s mešcom, zriedkavejšie necelá skupina. Sedia, rozprávajú sa, čakajú, niektorí z nich si rozväzujú sandále. Učeník, ktorý si už zaväzuje sandál, je tradične stotožňovaný s Judášom. Niekedy apoštolí vystupujú ako asistenčné postavy, napríklad Ján nesie kanvicu s vodou (Giotto, 1337), ďalší drží uterák, v niektorých prípadoch Kristovi podáva plátno anjel. Výjav sa často vyskytuje v stredovekých *pašiových cykloch*, nezriedka sa spája s Poslednou večerou. Scénu Umývania nôh maľovali aj v cykloch zo života svätého Petra.

Starozákonným predobrazom Umývania nôh apoštolom je a) Umývanie nôh trom anjelom v domácnosti Abraháma (Genezis 18,4), b) Omývanie židovských kňazov v bronzovom mori Šalamúnovho chrámu (2Paralipomena 4,6). a) Keď Abrahám sedel za dennej horúčavy vo dverách stanu, objavili sa pred ním traja muži. Abrahám poznal, že sú to anjeli. Sklonil sa pred nimi a ponúkol im vodu na umytie nôh. Potom im s tradičnou pohostinnosťou pastiera predložil jedlo. Anjeli predpovedali jeho žene Sára, že sa jej narodí syn. Hoci tomu Sára neverila, nakoľko ona aj Abrahám boli starí, proroctvo sa vyplnilo a ona porodila Izáka. Traja návštevníci sú zvyčajne zobrazovaní so svätožiarami, Abrahám kľáči pred nimi alebo im umýva nohy alebo prináša jedlo. Títo anjeli boli považovaní za symbol *sv. Trojice* a ich

proroctvo za predobraz *Zvestovania Panne Márii*. b) Potom, čo kráľ Dávid dobyl Jeruzalem, dostal jeho syn Šalamún povolenie postaviť v meste Jahvemu príbytok, jeruzalemský chrám (pozri kapitola *Dvanásťročný Ježiš v chráme*). Súčasťou veľkolepej stavby bolo bronzové more - obrovská liata nádrž, ktorá slúžila na rituálnu očistu kňazov. Jej presný popis podáva 1Kráľov (7,23-26).

*

Latinsky sa **Zelený štvrtok** povie FERIA V in Cena Domini (5.deň týždňa o Večeri Pána). Slovenský názov je prekladom nemeckého slova Gründonnerstag, v ktorom prvá časť grün - zelený, vznikla chybným ľudovým výkladom. V skutočnosti sa odvodzuje zo stredohornonemeckého slovesa greinen/grienen s významom plakať. Zrejme to má vzťah k obradu cirkevného omilostenia kajúcnikov (plačúcich) na prvý deň veľkonočného tridua, ktoré sa datuje do Ríma 4.storočia. Vo štvrtok pred veľkonočnou nedeľou boli prijímaní medzi veriacich tí, ktorých biskup odsúdil na pokánie a vylúčil z prijímania sviatosti oltárnej. Po opätovnej spovedi (rekonciácii) ich prepustili zo stavu previnilcov. Preto sa Zelený štvrtok volal aj odpustový deň (nem. Antlastag). Niekedy sa ešte stretávame s názvom Veľký či Svätý štvrtok.

Na Zelený štvrtok na pamiatku biblických udalostí hlava katolíckej cirkvi, pápež, každoročne umýva nohy dvanástim kňazom. Obrad sa niekedy vykonáva aj vo východných cirkevných zboroch. Liturgický obrad umývania nôh je prvý raz doložený v 4.storočí na Západe s výnimkou Ríma. Opísal ho cirkevný otec Augustín z Hippo Regia (†430), ktorý súčasne poznamenal, že medzi kresťanmi nepanuje zhoda v jeho dodržiavaní ani v čase, kedy sa vykonáva. Obrad poznal aj cirkevný otec Ambróz (†397), ktorý poznamenal, že Rím tento obrad nepozná, a spájal ho s krstom. Na cirkevnom sneme v španielskom Elvíre (306) bolo umývanie nôh ako súčasť krstu zakázané. Po jeho postupnom vynechávaní, podmienenom šírením rímskej liturgie, ožil obrad v kláštoroch v podobe opátovho umývania nôh bedárom a kláštorným bratom. Roku 694 vyzval 17.koncil v Toledu, aby sa obrad obnovil vo všetkých kostoloch v Španielsku a *Galii (dnešnom Francúzsku) ako súčasť liturgie Zeleného štvrtka. V 12.storočí sa rituál umývania nôh prvý raz objavil v Ríme a vykonával ho pápež. Spočiatku umýval nohy dvanástim poddiakonom a trinástim chudobným mužom v sobotu pred Kvetnou nedeľou (*Vjazd do Jeruzalema*), neskoršie sa počet znížil na dvanásť a obrad sa presunul na Zelený štvrtok (Posledná večera). V biskupských kostoloch túto službu na Zelený štvrtok vykonávali biskupi, v opátskych kostoloch predstavení kláštora, preláti či opáti. Ich príklad nasledovali svetskí panovníci, v Čechách na Pražskom hrade obyčaj dodržiaval Přemysl Otakar II. (†1278). Po reforme z roku 1955 je odporúčaný všetkým zborom, pokiaľ im to umožňujú pomery. V čase reformácie obrad umývania nôh ako pápežský nešvár protestanti odmietli, ale v rímskokatolíckej cirkvi sa dodržiava s drobnými úpravami dodnes, rovnako aj gréckokatolícka cirkev, baptistická a Jednota bratská.

Zatiaľ čo pápež Pius V. vo svojom misáli z roku 1570 zaradil obrad umývania nôh na koniec omše, nový poriadok svätého týždňa z roku 1955 ho kladie za čítanie textov evanjelií. Rituál je jednoduchý: Prisluhujúci pri oltári uvedú vybraných mužov k sedadlám na vhodnom mieste chrámu. Ak je to potrebné, kňaz odloží liturgické rúcho. Potom naleje každému mužovi na nohy vodu a osuší ich a pobožká. v umývaní nôh mu pomáhajú prisluhujúci. Tradičný počet

dvanástich po reformách roku 1955 už nie je záväzný. V priebehu obradu sa spievajú niektoré zo šiestich antifón z misálu alebo iné vhodné piesne.

Na Zelený štvrtok kňaz posväcuje liturgický olej. Zelený štvrtok ako deň cirkevného odpustenia mal svoju podobu aj v ľudových zvykoch. K obradu omilostenia kajúcnikov sa vzťahuje v nemeckých a rakúskych krajinách zvyk svätenia tzv. odpustových vajec. Na rozdiel od veľkonočných sa odpustové vajcia nesmeli farbiť na červeno a jedli sa až po bohoslužbe pred kostolom. Podľa ľudovej povery odpustové vajcia zavesené v stajni alebo chlieve chránili domáce zvieratá pred uhrnutím a prinášali do domu požehnanie. Používali sa aj ako magický prostriedok v ľudovom liečiteľstve proti zlomeninám a sečným ranám. Niekde ich kládli do krovovej konštrukcie ako ochranu proti ohňu a bleskom.

So Zeleným štvrtok sa spája legenda o putujúcich zvonoch. Podľa ľudovej povery v deň Ježišovho utrpenia, ukrižovania a ukladania do hrobu odleteli zvony do Ríma a tam čakali na Kristovo zmŕtvychvstanie. Udalosť pripomínal starý zvyk viazania zvonov: na tri dni stíchli kostolné zvony a zvonenie nahrádzali tzv. drevené zvony, veľkonočné rapkáče. Hoci nie sú známe bližšie okolnosti vzniku legendy, kult zvonov bol veľmi silný a dnes ho vo Francúzsku pripomínajú čokoládové zvončeky.

*

Voda. V Sýrii, Egypte a Izraeli bolo zvykom umývať si nohy od prachu, hneď keď vstúpili do príbytku. Išlo o hygienické opatrenie, spoločenský zvyk, ale mohol byť prítomný aj istý kultový obsah. Kultový význam vody zrejme súvisel s vierou, že v riekach, prameňoch a studniach sídli božstvo. Akýkoľvek kontakt s vodou bol spôsobom nadviazania spojenia s ním. Voda bola vnímaná ako posvätný živý, ktorý má moc očisťovať, ale aj soteriologický (spásny) prostriedok.

Vodu začlenilo do svojho kultu aj kresťanstvo. V Novom zákone nájdeme časté narážky na starozákonné očistné rituály. Šesť nádob s vodou na *Svadbe v Káne* bolo podľa niektorých bádateľov pripravených pre očistný obrad, čiže to nemuseli byť zásobnice na víno určené pre svadobčanov, ale obsahovali vodu a tá premenená na víno sa stala prvou formou eucharistie. Jasný eucharistický posolstvo obsahuje príbeh *Samaritánky*, ktorej sa Kristus dáva poznať ako pán živej vody (Ján 4,10 a nasl.). Pri krste očisťuje voda od hriechu, preto krstné omývanie alebo kropenie naznačuje očistu v tom najhlbšom zmysle (Rímskym 6,3-11). Ježišovo umývanie nôh učeníkom počas *Poslednej večere* je pre kresťanov nielen príkladom bratskej pokory, ale priam symbolom krstu apoštolov v rámci prípravy eucharistickej večere a súčasne symbolom sviatosti pokánia, ktoré logicky predchádza prijímaniu sviatosti.

*

Pohostinnosť. Významné miesto pohostinnosti v živote Izraelitov bolo čiastočne dané kočovnými začiatkami Izraela. Dodnes si nomádske kmene pohostinnosť (arab. dajt) nesmierne cenia. V starovekom Oriente pohostinnosť nebola iba zvyk, ale súčasne prejav vernosti Bohu a príkazom Zmluvy (Exodus 22,20; Leviticus 19,10; Deuteronomium 10,19). Ak sa niekto nepostaral o potreby človeka na cestách, mohol ohroziť jeho život. Dopustil sa tak vážneho prehrešku trestaného Bohom aj ľuďmi (Deuteronomium 23,4; 1 Samuelova 25,2-38; Sudcov 8,5-17). Napriek tomu, že sa pohostinnosť vzťahovala na všetkých, týkala sa

najmä starostlivosti o vlastnú rodinu a Božích služobníkov (Genezis 29,1-14; Sudcov 19,10-12; Izaiáš 58,7). Hostiteľ poskytoval svojim hosťom prinajmenšom chlieb a vodu, ale často predložil viac ako základné jedlo. Občas sa na stole objavil najlepší pokrm a zvlášť pre túto príležitosť sa zaobstarávalo mäso, ktoré sa v Oriente jedlo iba veľmi zriedka (Genezis 18,7; Sudcov 6,19; 13,5). V prípade potreby dostávali krmivo aj cudzincove zvieratá (Genezis 24,14-32; Sudcov 19,21). Hostiteľ významnému hosťovi umyl nohy od prachu na ceste (Genezis 18,4; 19,2; 24,32; Sudcov 19,21) a niekedy mu potrel hlavu vonnou masťou, zmesou olivového oleja, živice a myrhy (Žalm 23,5; Ámos 6,6). Zvyčajne si nohy umyl každý sám, v zámožnejších rodinách túto službu vykonával otrok alebo sluha. Zvláštnym prejavom oddanosti voči hosťovi bolo, ak sa tejto úlohy ujal sám hostiteľ.

Veľa prvkov starozákonnej pohostinnosti sa objavilo aj v Novom zákone. Naďalej sa praktikovalo umývanie nôh a pomazanie hlavy olejom, okrem toho sa Nový zákon hovorí aj o bozku na uvítanie a o hosťoch ležiacich pri jedle (pozri kapitola *Kristus na večeri u farizeja Šimona*). Zdá sa, že Šimonov dom bol pre hostí otvorený, čo sa dá usudzovať z toho, že tam bez námietok strpeli prítomnosť cudzej ženy, ktorá pomazala Ježiša. Zrejma je aj zvláštna zodpovednosť za pohodlie Božích služobníkov. Ježišova pozemská služba a misijné práce apoštolov od nej veľmi záviseli (Skutky 10,6; 16,15; 17,7). Nový zákon rozvíja túto tradíciu tak, že poskytnutie alebo odmietnutie pohostinnosti Ježišovi a jeho nasledovníkom sa vnímalo ako znamenie prijatia alebo odmietnutia evanjelia (Matúš 10,9; Lukáš 10,4). Novozákonné listy obsahujú veľa presných pokynov na poskytovanie pohostinnosti ostatným veriacim (Galatským 6,10). Dôležitosť týchto návodov vyplývala z novej situácie, ktorá nastala, keď v 1. storočí museli niektorí Židia opustiť svoje príbytky, mestá a odísť z Palestíny ďaleko od svojich domovov. Často ocitali vo veľkej hmotnej núdzi (Skutky 8,1; 11,9). Na cirkevných zborech boli závislí aj kazatelia putujúci z miesta na miesto. Od pohanského sveta neprijímali nič (3Jánov 5-7) a ich útočiskom boli iba rodiny a zbory kresťanov. Falošných učiteľov, tých, ktorí odporovali oficiálnym smerniciam, však z pohostinnosti vylúčili.

Na rozpoznanie pravých a falošných kazateľov a poslov slúžili odporúčajúce listy, akým bol napríklad Pavlov List Rímskym (16,1-16). Hostince tých čias mali zlú mravnú povest' aj hmotnú úroveň a kresťana na cestách príliš nelákali. Navyše boli niekedy pridrahé, ako dokladá čiastka, ktorú za ubytovanie prepadnutého Žida zaplatil *Samaritán* a ktorá sa rovnala dvom celodenným mzdám. Poskytnúť pohostinnosť bolo pre veriaceho záväzné a navyše nadobúdalo zvláštny kresťanský charakter. Pohostinnosť sa ponúkala slobodne a bez reptania, v duchu bratskej lásky. Svoju cenu a zmysel mala iba vtedy, ak ju hostiteľ chápal ako dar (charizma, z gr. **charis** - milosť, priazeň) pre seba od Boha, ktorý ho obdaril dostatkom (1Petra 4,10). Navyše starostlivosťou o ostatných človek splácal dar večného života. Postupom času sa ranokresťanská pohostinnosť menila na caritas - lásku k blížnemu. V reálnom živote dostávala podobu dobročinnosti a milosrdenstva ku všetkým potrebným. Osobitú podobu dostala dobročinnosť v stredovekej spoločnosti a kresťanskej morálke. Charitu (z lat. caritas) pokladalo kresťanstvo za najväčšiu z troch božských cností (Viera/Fides, Nádej/Spes, Láska/Caritas) a ospevoval ju apoštol Pavol v Prvom liste Korintským (13,1-13). Jej prejavom sú dobré skutky, v 12.-13. storočí vyjadrené predstavou siedmich skutkov milosrdenstva: nasýtiť hladných, napojiť smädných, zaodieť nahých, ujať sa

pocestných, ošetrovať chorých, navštevovať väzňov a pochovať mŕtvych. V súlade s touto morálkou boli v 17.storočí zakladané kongregácie, rehoľné združenia. Ich náplňou bola starostlivosť o chudobných, chorých a siroty. Jedny z prvých, rád lazaristov a rád milosrdných sestier (vincentky), založil francúzsky kňaz Vincent de Paul za prispenia vysokopostavených členov spoločnosti. Lazaristi, pomenovaní podľa kostola Saint-Lazare v Paríži, združovali kňazov, ktorí pôsobili na vidieku, vincentky tvorili prvú spoločnosť nekláštorného typu a venovali sa práci s ľuďmi biednymi, telesne i duševne postihnutými. Vincent de Paul podporoval aj vznik rôznych dobročinných bratstiev, združujúcich zbožných laikov, ktorí zakladali finančné fondy na pomoc bedárov a vojnových obetí. Ústredne riadené akcie vyústili napokon počas panovania Ľudovíta XIV. do budovania obecných špitálov.

Na Východe, v juhozápadnej Perzii, nestoriánski kresťania, prchajúci pred prenasledovaním po Efezskom koncile roku 431, zakladali nemocnice už v 5.storočí (Chúzistán). Napriek tomu neboli prví, lebo zariadenia tohto typu sa datujú do vlády perzskej dynastie Sasánovcov (4.-7.st.). Uchovávali sa v nich sa v nich tradície sýrsko-perzského a gréckeho liečiteľstva, ktoré potom ovplyvnili arabskú medicínu. Nemocnice (bimáristán) poskytovali celý rad služieb, niekedy aj bezplatne. Z dobových správ vieme, že lekárska služba navštevovala chorých po dedinách v okolí miest a lekári sa starali aj o väzňov. Najslávnejšia nemocnica v islamskom svete bola v 12.storočí v Bagdade (založená r. 982). Mala ošetrovateľov aj ošetrovateľky, rôzne oddelenia, prednáškové siene, knižnicu, operačnú sálu. Veľké nemocnice tohto typu sa nachádzali aj v Damasku, Granade a ďalších moslimských mestách. V Jeruzaleme kalif Hárúm ar-Rašíd (809) založil útulok pre kresťanských pútnikov do Svätej zeme.

Pre svoj význam našla láska k blížnemu *caritas* miesto v literatúre (Miguel de Cervantes, *Dômyselný rytier don Quijote de la Mancha*) aj vo výtvarnom umení v cykle *Cnosti a Neresti*. Alegoricky býva *caritas* zobrazovaná rôzne, ako roh hojnosti, prevrátený mešec, ako zosobnená cnosť v podobe ženy s korunkou na hlave, s kalichom, kopijou, chlebom, misou s ovocím, niekedy s krídlami v štýle anjelov alebo rímskych géniov. Na talianskych krucifixoch zo 14.storočia predstavuje *caritas* často pelikán (pelikán trhajúci svoju hrud' symbolizoval obetujúceho sa Krista), v renesancii a baroku na seba berie podobu dojčiacej ženy alebo ženy ochraňujúcej deti. V 17.storočí *caritas* predstavujú tiež svätci rozdávajúci almužny, odnášajúci chorých do útulku apod.

*

Noha. Podľa súčasných mytológov obrady umývania nôh môžu súvisieť nielen s kultovými predstavami vody, ale aj s mágiou nohy. V hebrejčine rovnako ako v gréčtine noha stelesňuje postavenie, údel alebo náklonnosť, ale aj vedenie, ostražitú starostlivosť, najmä božiu (1Samuelova 2,9; Žalm 66,9; Lukáš 1,79). Nakoľko sa noha bezprostredne dotýka zeme, všeobecne sa ujal názor, že zem stykom s chodidlom prijíma i odovzdáva osobnú silu bytosti. Pre babylonských kňazov symbolizovalo obnaženie chodidla jednu z foriem hierogamie, posvätného sobáša, alebo dokonca formu pohlavného vzťahu s bohom. Tým sa stáva zrozumiteľná scéna Mojžiša vyzúvajúceho si sandále na hore Sinaj (Exodus 3,5), rovnako ako moslimský zvyk odkladania obuvi pred vstupom do mešity. Viac ako o skromnosť a pokoru ide o prejav úplnej otvorenosti človeka, duchovnej aj fyzickej, ku zjaveniam božskej moci. V tomto ohľade dostáva širší rozmer aj správanie Ježiša počas Poslednej večere, umývanie nôh učeníkom, a zrozumiteľnejšie je nariadenie dvanástim apoštolom a sedemdesiatim učeníkom,

aby išli do sveta bosí. Nie s pokorou, ako sa zvykne zjednodušene vysvetľovať, ale so zámerom sprostredkovať zjavenú pravdu svetu (Matúš 10,10; Lukáš 10,4). Aj bosonohosť niektorých stredovekých mníšskych rádov (žobravé rády, františkáni, karmelitáni, klarisky) nemuselo vyjadrovať iba dobrovoľnú chudobu a pokoru. V pozadí môže stáť zabudnutý pôvodný cieľ, ochota vstrebať zjavenú Božiu pravdu. V kresťanskej ikonografii je neobuté chodidlo výsadou, znakom zvlášť vyvolených a svätých. Noha často symbolizuje porážku nepriateľa, napríklad polozenie nohy na šiju porazeného (Jozue 10,24). Gesto vyjadruje prastaré zvykové právo vlastníka, ktoré demonštruje získaný majetok, pozemky, ľudia, zvieratá, čo dodnes poznáme z poľovníckych obradov. V tomto zmysle kládli bohatí kresťania peniaze za predané nehnuteľnosti k nohám apoštolov (Skutky 4,35). Ak nohy vzkrieseného Krista spočívajú na drakoch a dravej zveri alebo na podstavci s vyobrazeniami démonov, ide o symbol Kristovho triumfu nad temnými mocnosťami (pozri Christologický cyklus I.: *Kristus triumfujúci*). Podobný význam majú zobrazenia Krista s nohami položenými na nebeskej klenbe, ktorú podopiera antický boh Uranos. Ako závoj kladie pod nohy Spasiteľa svoju ríšu znamenanie podriadenosti (vaticánsky sarkofág Junia Bassa). Padnúť niekomu k nohám bolo prejavom bázne, vernosti, prípadne pokornej prosby (1Samuelova 25,24; 2Kráľov 4,27; Marek 5,22), ale aj úcty (Zjavenie 22,8). Preto sa bozkávali nohy vladárov a svätcov sprostredkovávajúcich Božiu vôľu. Sedieť niekomu pri nohách znamenalo učeníctvo alebo učenie (Skutky 22,3). Klásť niekomu niečo k nohám symbolizovalo dar (Skutky 4,35). Vyzuť zaprášené sandále bolo prejavom úcty (Exodus 3,5) a žiaľu (Ezdráš 24,17). Striasť si prach z nôh vyjadrovalo najväčšie opovrhnutie, založené pravdepodobne na predstave, že najmenšie zaprášenie - prijatie zeme - už znamená záväzok (Marek 6,11). Symbolika Písma pozná nohy ako nástroje súdu. Z tohto pohľadu treba rozumieť Zjaveniu (1,15), opisu Syna človeka, ktorého nohy boli podobné kovu pretavenému vo vyhni. Stali sa symbolom nezmeniteľnosti Božieho rozhodnutia. Zvláštnym prípadom sú prirodzené priehlbinky v skalách, v ktorých ľudová viera hľadala odtlačky nôh bohov, hrdinov, prorokov a svätcov a uctievala ich. Nachádzajú sa vo všetkých častiach sveta a väčšinou sú spájané so spomienkou na určitú mimoriadnu udalosť. Počet takýchto odtlačkov je nedozerne predovšetkým na posvätných miestach Palestíny. Hlboko veriaci prostí ľudia hľadajú v nerovnom skalnatom povrchu Olivovej hory odtlačky nôh, ktoré tam Spasiteľ zanechal pri svojom *Nanebovstúpení*. Symbolika nohy sa dodnes odráža v slovnom spojení kráčať v šľapajach niekoho vo význame duševného nasledovania.

Názvy: Umývanie nôh, lat. Lavatio pedum, tal. Lavanda dei piedi, nem. Fusswaschung, angl. Washing of the Feet.